

Μέριδα, μουσείο της φανταστικής ρωμαϊκότητας

Ανδρέας Γιακουμακάτος - 23/05/2023

Εικόνα Εξωφύλλου: Το ρωμαϊκό θέατρο στη Μέριδα

Αυτή την εποχή ξεκινούν οι εργασίες επέκτασης του Μουσείου Ρωμαϊκής Τέχνης στη Μέριδα, στη νοτιοδυτική Ισπανία. Η μελέτη έχει ανατεθεί στον ίδιο αρχιτέκτονα που σχεδίασε το μουσείο πριν σαράντα χρόνια: πρόκειται για τον Rafael Moneo (1937), τον μόνο Ισπανό αρχιτέκτονα που -χάρη ακριβώς σε αυτό το έργο- απέσπασε το 1996 το βραβείο Pritzker. Γιατί όμως; Το Μουσείο Ρωμαϊκής Τέχνης στη ρωμαϊκή Augusta Emerita, στα σύνορα σχεδόν με την Πορτογαλία, είναι ένα από τα ωραιότερα μουσεία στην Ευρώπη, κορυφαίο παράδειγμα δημόσιας αρχιτεκτονικής στην ακμή του μεταμοντερνισμού της δεκαετίας του 1980. Στο έργο αυτό του Moneo, συντίθενται με τρόπο ιδιοφυή βασικά στοιχεία της τέχνης της αρχιτεκτονικής, καταρχήν σε ό,τι αφορά τη σχέση της με την αρχαιολογία. Έννοιες όπως μνήμη, ένταξη, πολιτισμική συνέχεια, μεταφορά, σύμβαση, διάλογος του μοντέρνου με την ιστορική κληρονομιά αλλά και την αλληγορική της μεταγραφή, βρίσκουν εδώ μια σπάνια πραγμάτωση στο πανόραμα της διεθνούς αρχιτεκτονικής των τελευταίων

δεκαετιών.

Η μακρινή, επαρχιακή Μέριδα στα βόρεια της Σεβίλλης, αυτή η «Ρώμη της Ισπανίας», είναι ένα είδος τεράστιου αρχαιολογικού πάρκου πάνω στο οποίο εγκαταστάθηκε η νεότερη πόλη. Ιδρύθηκε από τον Αύγουστο το 25 π.Χ. ως προκεχωρημένο φυλάκιο της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας και συνιστά εύγλωττη αποτύπωση της ισχύος της. Εντυπωσιακές μαρτυρίες, μαζί με άλλα μνημεία, παραμένουν σήμερα το θέατρο, το αμφιθέατρο και το στάδιο, που συνέβαλαν ώστε το αρχαιολογικό συγκρότημα της Μέριδα να περιλαμβάνεται στον κατάλογο των μνημείων Ουνέσκο παγκόσμιας κληρονομιάς. Στο εντυπωσιακό θέατρο των 5500 θεατών, πραγματοποιείται από το 1934 και κάθε καλοκαίρι φεστιβάλ αρχαίου δράματος. Το θέατρο εγγράφεται έτσι στη μακρά ευρωπαϊκή παράδοση αναβίωσης των αρχαίων ελληνικών τραγωδιών που ξεκινά το 1914, με το θρυλικό θέατρο των Συρακουσών στη Σικελία.

Για τη στέγαση του τεράστιου σε ποσότητα και σημασία αρχαιολογικού υλικού της πόλης, ο Moneo σχεδιάζει, στις αρχές του 1980, ένα μουσείο πάνω στον αρχαιολογικό χώρο που βρισκόταν ήδη σε άμεση επαφή με τον νεότερο αστικό ιστό (την ίδια προσέγγιση θα συναντήσουμε μετά από δύο δεκαετίες στο αθηναϊκό Μουσείο της Ακρόπολης). Ο Moneo, λάτρης της τέχνης των Ρωμαίων ως άλλος Πιρανέζι, συνθέτει ένα αρχιτεκτονικό δοκίμιο ως αναπαράσταση της ρωμαϊκότητας, καταφεύγοντας σε μια αφηρημένη και υπαινικτική εικονογραφία. Επιχειρεί τη διατύπωση μιας ιδέας ιστορικής μνήμης, ενσωματώνοντας ωστόσο στοιχεία και άλλων εποχών, από τη γοτθική αρχιτεκτονική έως τη νεότερη βιομηχανική παράδοση. Σκηνοθετεί μνημονικές αναγωγές, χωρίς ποτέ να καταφεύγει στη μορφοκρατική μίμηση. Συγκροτεί και ανακατασκευάζει για λογαριασμό μας μια πραγματικότητα «κατ' αναλογία», σε ένα διφορούμενο παιχνίδι ανάμεσα στον ρεαλισμό του βιωμένου περιβάλλοντος και στη φανταστική μορφή του παρελθόντος.

Το μουσείο τοποθετείται σε μικρή απόσταση και βρίσκεται σε διάλογο με το ρωμαϊκό θέατρο και το αμφιθέατρο. Δεν χαρακτηρίζεται από ισόμορφες όψεις ούτε από μια ιδέα συμμετρίας. Στο μέτωπο στο οποίο τοποθετούνται οι υπηρεσίες του μουσείου, πάνω στον οδικό άξονα που το διαχωρίζει από τον αρχαιολογικό χώρο, δεν προσδίδεται μορφολογική έμφαση ως να επρόκειτο για κύρια όψη, αλλά αντίθετα προτείνεται ένας «οικιακός» χαρακτήρας, με τα χαρακτηριστικά μεσογειακά παραθυρόφυλλα των γραφείων. Η είσοδος γίνεται πλευρικά και πάνω στην επιμήκη τυφλή «γοτθική» πλευρά του κτιρίου προς την πόλη, η οποία μορφοποιείται με βάση τη ρυθμική ακολουθία ρωμαλέων αντηρίδων. Οι υπηρεσίες υποδοχής των επισκεπτών διαχωρίζονται σαφώς από τον κύριο μουσειακό οργανισμό: για να τον προσεγγίσει κανείς κατεβαίνει ένα επίπεδο πάνω σε μια διπλή ράμπα, σε μια πορεία μύησης, αναμονής και προετοιμασίας για την αποκάλυψη.

Το εσωτερικό του μουσείου στην πραγματικότητα είναι μεγαλύτερο και ακόμη πιο μνημειακό από ό, τι δείχνουν και οι πιο έντεχνες φωτογραφίες (τούτο επιβεβαιώνει για άλλη μια φορά το γεγονός ότι αρχιτεκτονική είναι μόνο αυτό που μπορούμε να επισκεφτούμε και να βιώσουμε διά ζώσης). Ωστόσο, η αρχική αίσθηση της μνημειακότητας του εσωτερικού δεν έχει να κάνει -μόνο- με το μέγεθος αλλά με τη γλώσσα και την υποβλητικότητα του χώρου. Δεν σχετίζεται με ζητήματα ιεραρχίας, συμμετρίας ή υλικών, αλλά με την εκφραστική ένταση και την αινιγματικότητα των αναφορών. Μνημειακή είναι και η Νέα Εθνική Πινακοθήκη του Mies στο Βερολίνο, τα κτίρια του Le Corbusier στη Σαντιγκάρ, η αρχιτεκτονική του Louis Kahn. Το στοιχείο της μνημειακότητας δεν αποκλείεται από την αρχιτεκτονική της εποχής μας, όταν μετασχηματίζει και νοηματοδοτεί στοιχεία του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος, του πολιτισμικού χώρου ή της συλλογικής μνήμης.

Η οργάνωση του εσωτερικού του μουσείου βασίζεται στην αλληλουχία επάλληλων τοίχων, που δεν είναι ρωμαϊκής αλλά γοτθικής προέλευσης. Η αλληλουχία αυτή «διεμβολίζεται» από ένα εγκάρσιο κεντρικό κλίτος με διαδοχικά τόξα, που αντλούν έμπνευση από την Πύλη του Τραϊανού, μνημείο ακόμη και σήμερα εμβληματικό στη Μέριδα. Στα αριστερά αυτού του κεντρικού κλίτους τοποθετούνται εκθεσιακοί χώροι εν σειρά, ως «παρεκκλήσια» καθολικής βασιλικής, ενώ στα δεξιά αναπτύσσεται ο κύριος εκθεσιακός χώρος με βάση συνθετικές και λειτουργικές αρχές της μοντέρνας αρχιτεκτονικής. Στην ουσία δεν υπάρχουν «εκθεσιακά δωμάτια» αλλά διαμπερείς χώροι με πολλαπλές οπτικές φυγές, όπου η ροή της κίνησης των επισκεπτών είναι ελεύθερη και ανεμπόδιστη. Ο φωτισμός είναι κυρίως φυσικός, όπως αρμόζει σε ένα μουσείο γλυπτών. Τα εκθεσιακά αντικείμενα τοποθετούνται με ελευθερία και άνεση στον χώρο, σε βάθρα και ενθέσεις εξεπιτούτου σχεδιασμένα: αναγνωρίζεται εδώ η επιρροή της ιταλικής σχολής, των μουσείων, για παράδειγμα του Carlo Scarpa, του Franco Albini κλπ. Κορυφαίο εκθεσιακό επεισόδιο αποτελεί ο τοίχος-οθόνη στο προοπτικό βάθος του τοξωτού αναπτύγματος: εδώ η τοποθέτηση των σπαραγμάτων αντλεί έμπνευση από τη

διαμόρφωση της βίλας Μέντιτσι στη Ρώμη του 16ου αιώνα. Μια αντίστοιχη λύση «αρχαιολογικής βιβλιοθήκης» επέλεξε και ο David Chipperfield για το εξαιρετικό Νέο Μουσείο που πριν λίγα χρόνια αποκατέστησε στο Βερολίνο. Είναι, τέλος, ενδεικτικό το ελληνικό όνομα «κρύπτη» που έχει δοθεί στον υπόγειο χώρο, μια υποβλητική κατακόμβη αρχαιολογικών ευρημάτων με ελεύθερη και εκεί την πορεία του επισκέπτη.

Ο έκτακτος μεταμοντερνισμός του Rafael Moneo σε αυτό το μουσείο είναι αυθεντικά ευρωπαϊκός. Δεν κανιβαλίζει την Ιστορία όπως ο αντίστοιχος αμερικανικός, αλλά την εμπεριέχει και την αναδεικνύει, δίχως την παραμικρή ιστορικιστική πρόθεση. Ως εκ τούτου είναι από τη φύση του «τοπικιστικός»: ο Moneo συλλαμβάνει το έργο του και συνδιαλέγεται με το περιβάλλον, με μια ευαισθησία που συνηθίζουμε να αποδίδουμε στους ζηλωτές του «κριτικού τοπικισμού». Αντίστοιχη ευαισθησία επιδεικνύει με την επιλογή και τη χρήση των υλικών κατασκευής. Η διερεύνηση των εκάστοτε πολιτιστικών ιδιαιτεροτήτων αποτελεί επίσης άλλη μια άυλη αξία της αρχιτεκτονικής του. Το έργο του Moneo, παρά τη διαφορά των αρχικών εμπειριών, θα μπορούσε να συνδιαλλαγεί με εκείνο ενός αρχιτέκτονα νεότερου αλλά αντίστοιχα και αυθεντικά «ευρωπαϊού», όπως ο David Chipperfield, σε ό, τι αφορά ζητήματα ένταξης, μνήμης, υλικότητας και κατανόησης των πολιτιστικών συμφραζομένων.

Στο μουσείο της Μέριδα, αυτή την αρχειοθήκη πέτρινων ερειπίων, το αέναο παιχνίδι του παλαιού και του νέου, του πρωτότυπου και της παραπομπής, προκαλεί μια σταθερή νοητική εγρήγορση. Υδραγωγεία, λουτρά, γέφυρες, υπόγειες στοές, τόξα ρωμαϊκής ή μεσαιωνικής προέλευσης ανακαλούνται εδώ ως αλληγορική σκηνογραφία, καθώς συμβιώνουν με τον αντιστικτικά ρασιοναλιστικό σχεδιασμό του εκθεσιακού περιβάλλοντος, σε διαφορετικά επίπεδα, όχι μόνο από την άποψη της χωρικής πλοκής αλλά και ως προς το είδος και τη μορφή των υλικών (δάπεδα, κουπαστές κλπ.). Η ιδιοφυέστερη ωστόσο αναγωγή έχει να κάνει με τους επάλληλους «ρωμαϊκούς» τοίχους, οι οποίοι έχουν κατασκευαστεί με δύο στρώσεις τούβλων που χρησιμοποιούνται ως «ξυλότυποι» για την ενδιάμεση έγχυση του σκυροδέματος. Οι τοίχοι εμφανίζονται στον επισκέπτη χωρίς ορατή συνδετική ύλη που θα τους προσέδιδε δομικό ή «αρχαιολογικό» βάρος. Ό, τι φαίνεται συνεπώς είναι η σκηνοθετημένη εικασία-αφηρημένη αναγωγή σε μια ποιητική ρωμαϊκότητα, που απαλλάσσει το κτίριο από κάθε πρόθεση μηχανιστικού μιμητισμού. Η τέχνη βιώνει μέσα στην τέχνη, σε ένα κέλυφος που δεν ανακατασκευάζει μια εποχή αλλά τη μνημονική της ιδέα στην πολιτισμική μας αντίληψη.

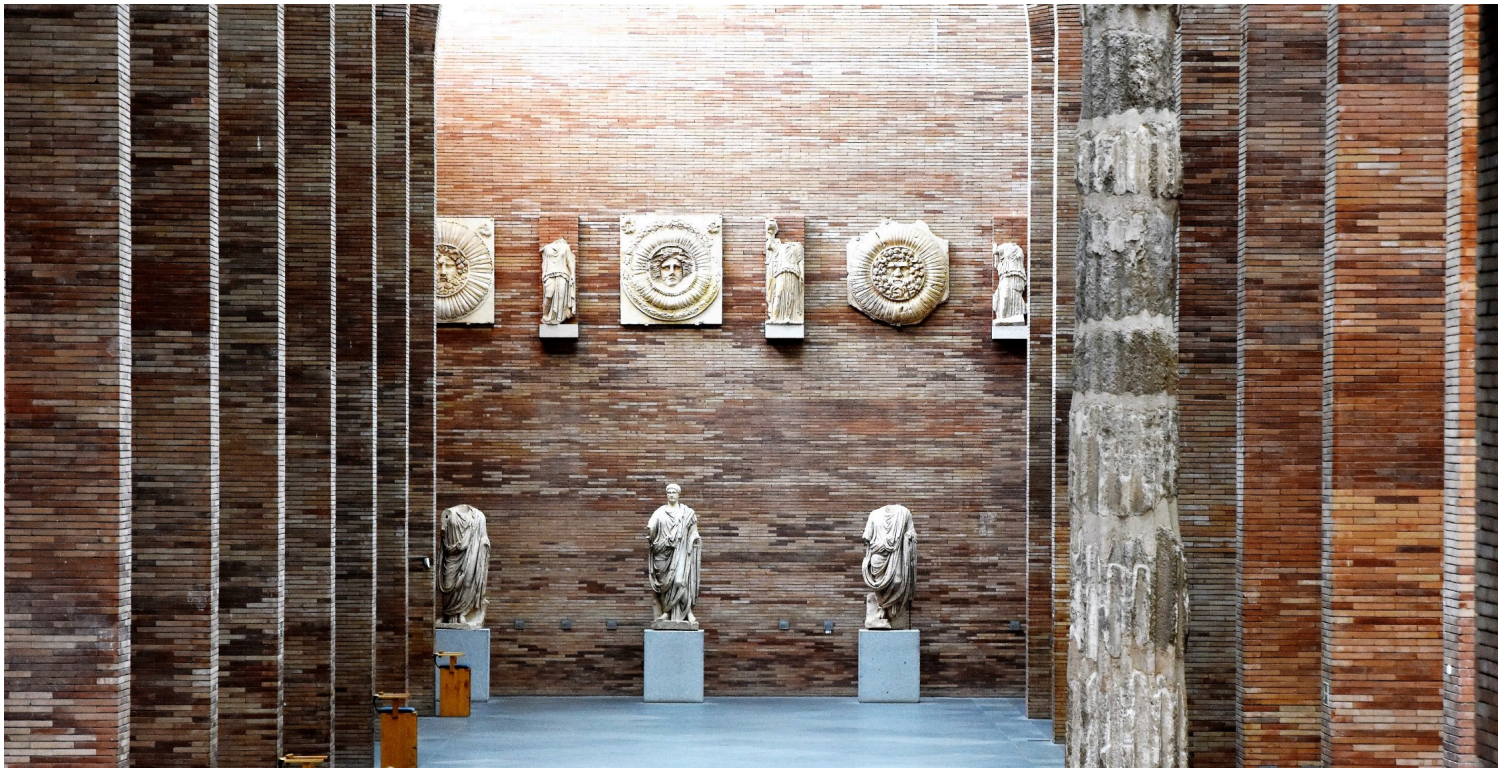

Το μέτωπο των γραφείων του μουσείου στον αρχαιολογικό χώρο

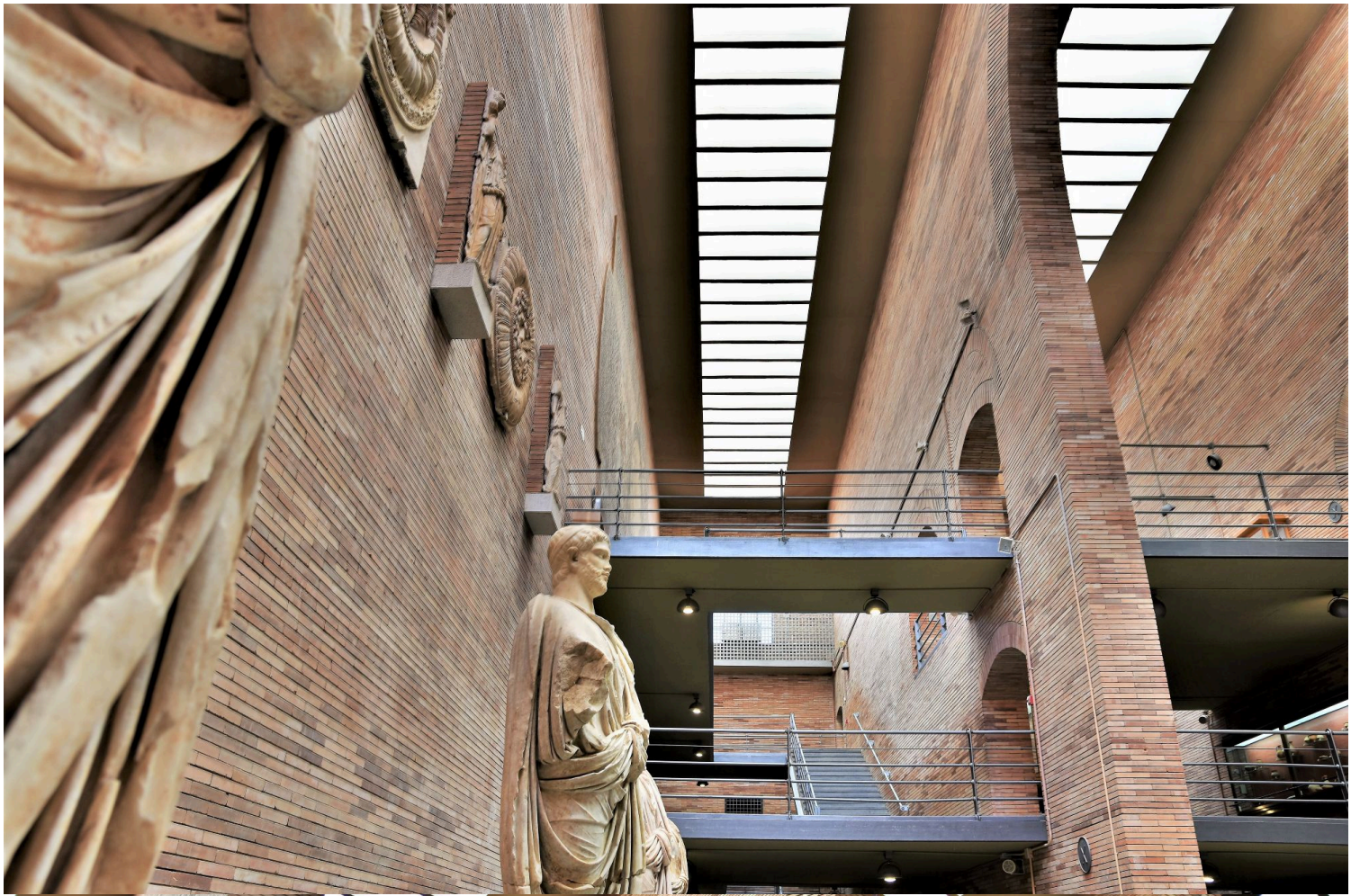

Η όψη της εισόδου του Μουσείου Ρωμαϊκής Τέχνης

Απόψεις του εσωτερικού του μουσείου

Η «κρύπτη» του υπόγειου χώρου του μουσείου

**Δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα «Η Καθημερινή», 23 Απριλίου 2023.
Όλες οι φωτογραφίες είναι του Ανδρέα Γιακουμακάτου**